

קדמוהי [מושך ויוצא מלפניו], אלף אלפין ישמשוניה, ורבו רבבן קדמוהי יקומון.

אבל לכל פמליא של מעלה אכן אין מספר כמו שנאמר באיוב.

והגמרא מפרשת את ענינו של נהר דינור:

מהיבא נפיק, מהיכן נובע נהר דינור?

אמר רבי ירמיה בר אבא אמר רב [ב"ח]: מזיעתן של חיות.

ולחיבן שפיך [משתפך]?

אמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב: על ראש רשעים בגיהנם, שנאמר: הנה סערת ה' חמה יצאה וסער מתחולל, על ראש רשעים יחול.

ורב אחא בר יעקב אמר: נהר דינור משתפך על "אשר קומטו" [הם דורות שהעביר הקב"ה מן העולם קודם מתן תורה ולא בראם, ונתנם הקב"ה בגיהנם, כדלקמן, ועליהם נשפך נהר דינור], שנאמר: אשר קומטו ולא עת [הפסוק מתבאר בהמשך], נהר יצוק יסודם. (22)

תניא: אמר רבי שמעון החסיד לפרש הכתוב: "אשר קומטו ולא עת": אלו תשע מאות ושבעים וארבע דורות שקומטו [נגזר עליהם] להיבראות קודם שנברא העולם, י"ד-א ולא נבראו.

כלומר, מפני שהכתוב אומר "דבר צוה לאלף דור", ומשמע שמתן תורה יהיה לאחר אלף דורות. ואולם מתן תורה היה אחר כ"ו דורות, מאדם הראשון ועד משה רבינו. ואותן תתקע"ד דורות שחסרו, טרד אותן הקב"ה, מפני שראה כי אין העולם מתקיים בלא תורה.

עמד הקב"ה, ושתלן לאותן דורות בכל דור ודור, והן הן עזי פנים שבדור. (1)

ורב נחמן בר יצחק אמר לפרש: "אשר קומטו" — לברכה הוא דכתיב — אלו תלמידי חכמים שמקמטין את עצמן משינה [חותכים ממכסת השינה שלהם], על [עבור] דברי תורה [ב"ח] בעולם הזה. והקב"ה מגלה להם סוד הנחר [ב"ח] לעולם הבא, שנאמר: נהר יצוק יסודם. (2)

אמר ליה שמואל לחייא בר רב בר אריא: (3)

אחר כך בלא עתם, בכל דור ודור.

2. כתב המהרש"א, שלפי דרש זה מתפרש הפסוק כך: אלו "אשר קומטו", שמקמטין עצמן בעולם הזה, שהוא עולם זמני וארעי — הרי בעולם הבא, שהוא "בלא עת", שאינו עולם זמני וארעי אלא נצחי, יזכה להם הקב"ה אז את סודו: "נהר יצוק יסודם". וראה ביאור אחר בהגהות "מלא הרועים".

3. בגיטין סב א ובמנחות נג א הגירסא היא: "בר אוריין", ופירש רש"י "בן תורה".

22. התוספות תמהו על כך: וכי עביד הקב"ה דינא בלא דינא, כי מה פשעו להיות בגיהנם?! ולכן פירשו, שלא בראן כאחת אלא שתלן מעט מעט בכל דור, כדמפרש לקמן.

וכתב מהרש"א, כי אף לפירוש רש"י כן הוא, שלא העבירן מן העולם ממש אלא שתלן בכל דור ודור, ועל מה שעושין רשעה בכל דור ודור הם נדונים.

1. כתב המהרש"א כי לפי הדרש הזה מתפרש הפסוק "אשר קומטו ולא עת", שקומטו מלהבראות בעתם, היינו קודם מתן תורה. ונבראו

תא, אימא לך מילתא, מהני מילי מעליותא דהוה אמר אבוך [בוא ואמור לך מן הדברים הטובים אשר היה אומר אביך]:

וכך היה אומר: כל יומא ויומא נבראין מלאכי השרת מנהר דינור, ואמרי שירה, ובטלי [לאחר שהם אומרים שירה הם מתבטלים ונעלמים מיד].

שנאמר "חדשים לבקרים [מלאכים חדשים, שנבראים בכל בוקר — על ידם] רבה אמונתך [תהלתך]".

ופליגא, חולק הוא בדבריו הללו, על דברי רבי שמואל בר נחמני, הסובר שהמלאכים נבראים בדיבור המקום, ולא יוצאים מנהר דינור. (4)

דאמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן: כל דיבור ודיבור שיוצא מפי הקב"ה נברא ממנו מלאך אחר.

שנאמר: "בדבר ה' — שמים נעשו. וברוח פיו — כל צבאם".

עוד מפרשת הגמרא, מענין לענין באותו ענין, את סתירת הפסוקים מספר דניאל לשיר השירים:

כתוב אחד בספר דניאל אומר: לבושיה [לבושו של הקב"ה] כתלג חיור [לבן כשלג], ושער ראשה בעמר נקא [שער ראשו כצמר לבן נקי].

ומאיך כתיב בשיר השירים: קווצותיו [קווצות שערותיו, כביכול, של הקב"ה] הן תלתלים, שחרות בעורב?!⁽⁵⁾

לא קשיא: כאן — שצבע שערותיו לבן כמו של זקן — בישיבה [במושב הדין, ר"ח].

כאן — שצבע שערו שחור כשל בחור — במלחמה.⁽⁵⁾

דאמר מר: אין לך נאה בישיבה אלא זקן, ואין לך נאה במלחמה אלא בחור.⁽⁶⁾

ומקשה הגמרא שיש סתירה בפסוק הנזכר בדניאל מיניה וביה:

4. תוספות. והטורי אבן תמה על דבריהם, שהרי הכל מודים שיש גם מלאכים אחרים שהם קבועים וקיימים לעולם, חוץ מאותם שנבראים מן נהר דינור, שהם בטילין מיד אחר שאמרו שירה. ואם כן יש לומר שאף הוא מודה שמדיבור של הקב"ה נבראים המלאכים הקבועים!?

ולכן פירש: כיון שסבר רבי שמואל בר נחמני שמכל דיבור של הקב"ה נבראים מלאכים, אם כן יש לפרש הפסוק "חדשים לבקרים" על מלאכים אלו, ושוב אין להוכיח שנבראים מלאכים כל יום ויום מנהר דינור

5. ביאר מהרש"א שהפסוק בדניאל מדבר

בישיבה בדין, כמו שמבואר בתחילת הפסוק "ועתיק יומין יתיב. לבושיה כתלג". ואילו בשיר השירים מדבר הפסוק על יציאת מצרים, שהיה נראה להם שם כגבור איש מלחמה.

6. כתב רבינו חננאל: המראות הללו, כדרך חלום הם נראים. כדכתיב "אם יהיה נביאכם ה', במראה אליו אתודע, בחלום אדבר בו". וכתוב "ביד הנביאים אדמה", להודיע שמראה לנביאים כעין דמות ב"אובנתא דליבא". אבל הקב"ה ישתבח שמו אין לו דמות. וזה הדבר מוכיח שאין שם דמות, שאילו היה לו דמות היה לו תמיד דמות אחת, או דמות בחור לעולם או דמות זקן לעולם. אלא, למדך שאין שם דמות

כסא אחד לדין וכסא אחד לצדקה, דברי רבי עקיבא.

הרי שקיבלה מיניה.

אמר לו רבי אלעזר בן עזריה: עקיבא! מה לך אצל הגדה, כלך מדברותיך ולך [ב"ח] אצל נגעים ואהלות! המנע מדברייך בהגדה ופנה להלכות נגעים ואהלות שהן חמורים, ובהם אתה מחודד ולא בהגדה.⁽⁸⁾

אלא כך ההוא ענינם של שני הכסאות: אחד מן הכסאות מיועד לכסא, ואחד מן הכסאות מיועד לשרפרף.

כסא — כדי לישב עליו, ושרפרף — להרום רגליו.

שנאמר: "השמים — כסאי, והארץ — הרום רגליו."⁽⁹⁾

כי אתא כאשר בא רב דימי מארץ ישראל לבבל, אמר: שמונה עשרה קללות קילל ישעיה הנביא את ישראל, נתנבא שיבואו עליהם י"ח פורענויות.

ולא נתקרה דעתו של ישעיה עד שאמר לחם המקרא הזה [הכתוב לאחר י"ח הקללות לקמן]: "ירחבו הנער בזקן [יתגאה הנער על הזקן], והנקלה [הבזוי יתגאה כנגד] בנכבד."⁽¹⁰⁾

כתוב אחד אומר: חזה הוית עד די כרסון רמיו [ראיתי כסאות שהוטלו ונתקנו לישב במשפט] ועתיק יומין יתיב [והקב"ה יושב] לבושה כתלג חיור ושער ראשה כעמר נקא "ברסיה" [משמע כסא אחד] שביבין דינור [שביבים של אש] גלגלוהי נור דליק [גלגלי הכסא אש בוערת]; הרי משמע מסוף הפסוק שאין אלא כסא אחד.

וכתוב אחד — כלומר: אותו פסוק בראשיתו — אומר: עד די כרסון [שני כסאות במשמע] רמיו, ועתיק יומין יתיב.

ומשנינן: לא קשיא: כסא אחד לו, וכסא אחד לדוד.

כדתניא: אחד לו ואחד לדוד, דברי רבי עקיבא.

אמר לו רבי יוסי הגלילי: עקיבא! עד מתי אתה עושה שכונה הול להושיב אדם בצדו?!

אלא שני הכסאות הן: אחד לישב עליו כשעושה דין לגויים, ואחד לישב עליו כשעושה צדקה לישראל.⁽⁷⁾

ומסתפקת הגמרא: האם קיבלה מיניה [קיבל רבי עקיבא את דברי רבי יוסי הגלילי], או לא קיבלה מיניה?

תא שמע מברייתא שלמדנו בה:

כלל. ומה שהוא מראה לנביאים כעין דמות, הוא מה שישיר לפניו.

7. על פי רש"י בדניאל

8. רש"י סנהדרין סז ב

9. הטורי אבן מחק את הסיוע מהמקרא היות והכתוב הזה אינו ענין לכסא הכבוד. וגם בסנהדרין אינו נמצא.

10. בספר "מראש אמנה" מבאר הגרא"מ שך שלא "קילל" ישעיה את ישראל, כפשוטו, אלא הביטוי "קילל ישעיה את ישראל" משמעותו

ומבארת הגמרא: אותן שמונה עשרה קללות — מאי נינהו?

דכתיב "כי הנה הארון ה' צבאות מסיר מירושלים ומיהודה:

א. משען; ב. ומשענה; ג. כל משען לחם; ד. וכל משען מים; ה. גבור; ו. ואיש מלחמה; ז. שופט; ח. ונביא; ט. וקוסם; י. וזקן; יא. שר המשים; יב. ונשוא פנים; יג. ויועץ; יד. וחכם חרשים; טו. ונבון לחש; טז. ונתתי נערים שריהם; יז. ותעלולים ימשלו בם; יח. ונגש העם איש באיש ואיש ברעהו". (11)

ומבארת הגמרא את חסרון הדברים המתוארים בפסוק:

משען: אלו בעלי מקרא, שיחסרו ולא יהיו.

משענה: אלו בעלי משנה, כגון רבי יהודה בן תימא וחבריו.

פליגו בה רב פפא ורבנן:

חד אמר: שיש מאות סדרי משנה היו בימיהם.

וחד אמר: שבע מאות סדרי משנה היו בימיהם.

כל משען לחם: אלו בעלי תלמוד, שיש

לסמוך על הוראתן כסמיכת לחם [רש"י], שנאמר: "לכו לחמו בלחמי, ושתו בייין מסכתי".

וכל משען מים: אלו בעלי אגדה, שמושכין לכו של אדם כמים באגדה.

גבור: זה בעל שמועות, ששמע הלכות פסוקות מרביתיו ושגורות בפיו.

ואיש מלחמה: זה שיודע לישא וליתן במלחמתה של תורה.

שופט: זה דיין שדן דין אמת לאמיתו.

נביא: כמשמעו.

קוסם: זה מלך, שנאמר: קסם על שפתי מלך במשפט לא ימעל פיו. (12)

זקן: זה שראוי לישב בישיבה, וליטול ממנו עצה בכל דבר חכמה.

שר המשים: אל תקרי "שר המשים" אלא "שר חומשיין", זה שיודע לישא וליתן בחמשה חומשי תורה.

דבר אחר: "שר המשים" היינו כדרכי אבהו:

דאמר רבי אבהו: מכאן שאין מעמידים

את גודל החורבן הצפוי עד שהביע בפניהם את המצב הקשה ביותר שהם עתידים להקלע אליו, שיזלזלו בסמכותם של גדולי התורה!

11. יהיו דחוקין ונגושיין זה על זה בתיגור וחירום. רש"י ישעיה

12. אמרי המלך ברורים כאילו היה קסם על

היא, שהבהיר ישעיה הנביא לישראל לאיזה מצבים גרועים הם עתידים להגיע אם לא ישמעו את דבר ה', וכי המצב הגרוע ביותר שיקרה להם, שלא יהיו נשמעים לדעת תורה של זקני הדור. כי רק אם הוראתם של גדולי התורה נשמעת, יש סיכוי לתיקון.

והביטוי "לא נתקרה דעתו של ישעיה", משמעותו, שלא חש ישעיה שהוא מבהיר היטב

מתורגמן [שומע דרשת הרב ומשמיעה לרבים] על הציבור למי שהוא פחות מבן המשום שנה.

ונשוא פנים: זה שנושאין לדורו בעבורו.

נושאין לדורו למעלה [הקב"ה נושא לדור בעבורו]: כגון רבי חנינא בן דוסא.

נושאין לדורו למטה [מלכי האומות מכבדים את ישראל בעבורו]: כגון רבי אבהו בי קיסר.

ויעץ: שיועץ לעבר שנים ולקבוע חדשים. (13)

וחכם: זה תלמיד המחכים את רבותיו.

חרשים: בשעה שפותח בדברי תורה, הכל נעשין כחרשין, שאינם יודעים לדבר.

ונכון: זה המבין דבר מתוך דבר.

לחש: זה שראוי למסור לו דברי תורה שניתנה בלחש. שהוא אב בית דין, ולבו דואג בקרבו, וראוי למסור לו סודות מעשה המרכבה [כדלעיל יג א].

וממשיך הכתוב ואומר: "ונתתי נערים שריהם".

ומבאר הגמרא: מאי "ונתתי נערים שריהם"?

אמר רבי אלעזר: אלו בני אדם שמנועריין מן המצוות.

ובהמשך אומר ישעיה הנביא: "ותעלולים ימשלו בם":

אמר רב אחא [מסורת הש"ס]: אלו תעלי בני תעלי [שועלים בני שועלים].

ולא נתקרה דעתו של ישעיה הנביא עד שאמר להם "ירחבו הנער בזקן" — אלו בני אדם שמנועריין מן המצוות, והם ירחבו במי שממולא מצוות כרמון.

"והנקלה בנכבד" — יבוא מי שעבירות המורות דומות עליו בקלות, וירחבו במי שעבירות קלות דומות עליו כחמורות.

אמר רב קטינא: אפילו בשעת כשלונה [חורבנה] של ירושלים, לא פסקו מהם בעלי אמנה.

שנאמר [בישעיה, בפסוק הסמוך לפסוקים הקודמים שנזכרו מספר ישעיה]:

"כי הנה האדון ה' מסיר מירושלים ומיהודה כל משען לחם.

כי יתפוש איש באחיו, בבית אביו, לאמר: שמלה לך, בקי אתה בחדרי תורה [וכפי שתבאר הגמרא להלן], ולפיכך, קצין, מורה תהיה לנו, ותלמדנו תורה.

ותחילה מפרשת הגמרא את הפסוק, לפני שהיא מסיימת את הפסוק ואת הראיה למימרתו של רב קטינא:

"שמלה לך": דברים של תורה, שבני אדם

מצודות

שפתיו, כי אין דבר נכחד מאת המלך, לפי שכל האנשים יחזרו למצוא חן בעיניו. ולזה ימצא בכל דבר מי שיגלה אוזן המלך, לזה לא ימעול פיו במשפטו לעות הדין מחמת טעות ושגגה.

13. מצינו גבי עיבור שנה כלשון הזה, דכתיב גבי חזקיהו "ויעץ המלך לעשות פסח בחדש

מתכסין בהן כשמלה [בני אדם נחבאים כדי שלא ישאלו אותם בהם, כי אינם בקיאים בהם], הם ישנן תחת ירך! כלומר: אתה כן בקי בהן.

וממשיך הכתוב לתאר את דברי המבקש ללמוד תורה מאדם שהוא משוכנע שידוע את התורה:

”והמבשלה הזאת תחת ירך”.

מאי ”והמבשלה הזאת”?

דברים, טעמי תורה הנסתרים, שאין בני אדם עומדין עליהן על בוריין, לאומרן כהלכתן, אלא אם כן נכשל בהן, עד שאומרן שתיים ושלש פעמים בשיבוש [דהיינו טעמי תורה המסותרים, רש”י שבת קכ א] ואז נותן לב לעמוד ולהתבונן היטב בדברים שלומד — הם ישנן תחת ירך! ולכן קצין [רב ומורה] תהיה לנו.

וממשיך הכתוב לתאר את תשובתו של איש האמנה:

”ישא, יאמר מי שנתבקש להיות קצין, ביום ההוא, לאמר: לא אהיה חובש, ובכיתי אין לחם ואין שמלה. לא תשימוני קצין עם!”

ומפרשת הגמרא את דברי איש האמנה:

”ישא” — אין ”ישא” אלא לשון שבועה. שנאמר בעשרת הדברות ”לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא”.

וכן נשבע איש האמנה: ”לא אהיה חובש” — לא הייתי מחובשי בית המדרש! איני רגיל להיות חבוש בבית המדרש.

”ובכיתי אין לחם ואין שמלה” — שאין בידי לא מקרא ולא משנה ולא גמרא.

הרי למדת שלא פסקו אנשי אמנה מירושלים. שהרי הוא אומר את האמת, ונשבע שאינו יודע תורה.

ומקשינן: ודלמא שאני התם, שאומר את האמת לא בגלל שהוא איש אמנה, אלא בגלל חששו שיתפס בשקר מיד.

דאי אמר לחו ”גמירנא” [לו היה משקר ואומר: אכן אני יודע וראוי להיות רב], אמרי ליה: אימא לן [יאמרו לו המבקשים: אמור לנו את אשר אתה יודע]. ועל כן אומר הוא את האמת, ולא משום שהוא איש אמנה!?

ומבאר הגמרא: אילו לא היה איש אמנה, יכול היה להשתמט מהם בכבוד, כי הוה ליה למימר, יכול היה לומר על עצמו: גמר ושכח [אכן הייתי מחובשי בית המדרש, ולמדתי תורה, אלא שעתה שכחתי את לימודי].

מאי, ומהו שאמר ”לא אהיה חובש”?

לא אהיה חובש את ספסלי בית המדרש כלל.

ומוכח מכאן שהוא איש אמנה, שהכחיש דברים שהיה יכול להתפאר בהם בלי שיעמדו אנשים על שקרו.

ומקשינן על אימרתו של רב קטינא, שלא פסקו אנשי אמנה:

איני! והאמר רבא: לא חרבה ירושלים עד שפסקו ממנה בעלי אמנה.

השני, וכמאן דאמר בסנהדרין דף יב, שעיבר חזקיהו את השנה. עץ יוסף בשם ילקוט

שנאמר: "שוטטו בחוצות ירושלים, וראו נא, ודעו ובקשו ברחובותיה, אם תמצאו איש, אם יש עושה משפט מבקש אמונה, ואסלה לה!"

הרי שגם אם יבקשו איש אמונה, לא ימצאוהו?!

ומשינין: לא קשיא.

ב-ד תורה. הא שלא פסקו אנשי אמונה — בדברי

הא שלא מצאו איש אמונה — במשא ומתן.

בדברי תורה הווי אנשי אמונה, ואילו במשא ומתן לא הווי מבקשי אמונה.

תנו רבנן:

מעשה ברבן יוחנן בן זכאי, שהיה רוכב על החמור, ויוצא מירושלים. והיה מהלך בדרך, ורבי אלעזר בן ערך תלמידו מחמר אחריו ללמוד תורה מפיו.

אמר לו רבי אלעזר בן ערך לרבן יוחנן בן זכאי: רבי! שנה לי פרק אחד במעשה מרכבה.

אמר לו רבן יוחנן: בני! וכי לא כד שניתו לכם: ולא דורשים בענין מרכבה ביחיד [וכדמפרשינן לעיל: ליחיד], אלא אם כן היה חכם מבין מדעתו?!

אמר לו רבי אלעזר: רבי! תרשיני לומר לפניך דבר אחד ממעשה מרכבה שלמדתני. (14)

אמר לו רבן יוחנן: אמור!

מיד ירד רבן יוחנן בן זכאי מעל החמור, ונתעטף, וישב על האבן תחת הזית. (15)

אמר לו רבי אלעזר: רבי! מפני מה ירדת מעל החמור?

אמר לו רבן יוחנן: אפשר שאתה דורש במעשה מרכבה, ושכינה עמנו, ומלאכי השרת מלווין אותנו, ואני — ארכב על החמור?!

מיד פתח רבי אלעזר בן ערך במעשה המרכבה, ודרש, וירדה איש מן השמים וסיבבה [יש גורסים: וסכסכה] כל האילנות שבשדה, ופתחו כל האילנות כולן, ואמרו שירה.

מה שירה אמרו?

שדרש רבי אלעזר בן ערך פרק זה הוא כדי להוכיח לרבן יוחנן שהוא חכם ומבין בדעתו, ויוסף ללמדו כאשר ביקש].

והביא בשם הירושלמי דלא גריס "שלמדתני", וכתב שהוא נוח יותר.

15. הזית הוא רמז למאור תורה, כדאיתא בברכות: הרואה שמן זית בחלום יצפה למאור תורה. מהרש"א.

14. הקשה המהרש"א: כיון שהיה סבור רבן יוחנן שאין רבי אלעזר חכם ומבין בדעתו, איך לימדו בעבר את הפרק שדרש רבי אלעזר בפניו?!

ותירץ שבמסכת שבת מבואר כי רבי אלעזר בן ערך שכח תלמודו, והיה סבור רבן יוחנן שעכשיו אין הוא חכם ומבין בדעתו. אבל כשלימדו בשעתו אכן היה חכם ומבין בדעתו.

ומשמע מדברי המהרש"א שם, שכל עיקר מה